

ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΙΤΑΛΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΟΖ

Ευάγγελος Βενιζέλος*

Η μικρή αυτή μελέτη αφιερώνεται στον αγαπητό συνάδελφο και φίλο Κώστα Χατζηκωνσταντίνου, ομότιμο πλέον καθηγητή της Σχολής, σε ανάμνηση των ωραίων χρόνων που περάσαμε ως γείτονες στο παλιό ενιαίο σπουδαστήριο Δημόσιου Δικαίου. Είμαι βέβαιος ότι μας βαραίνει και τους δυο η απουσία αυτών που μετείχαν στη συντροφιά αλλά έφυγαν βιαστικά, με πρώτο και νεότερο τον αγαπημένο κοινό μας φίλο Παύλο Πετρίδη. Όλοι θα ξαναβρεθούμε στην ποθεινή πατρίδα.

Είχα την ευκαιρία να διατυπώσω σε διάφορα κείμενα την πολιτική μου αξιολόγηση σχετικά με τις συμφωνίες που σύναψε η Ελλάδα για την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) με την Ιταλία στις 9 Ιουνίου 2020 και με την Αίγυπτο στις 6 Αυγούστου 2020.¹ Ήδη οι δύο συμφωνίες κυρώθηκαν και απέκτησαν την ισχύ που ορίζεται στο άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, η πρώτη με τον νόμο 4716/2020 (ΦΕΚ Α΄ 163/28.8.2020) και η δεύτερη με τον νόμο 4717/2020 (ΦΕΚ Α΄ 164/28.8.20).

Πριν την (ενιαία) συζήτηση στη Βουλή (συνεδρίαση ΡηΓ΄ της 26ης Αυγούστου 2020) για την ψήφιση των δυο παραπάνω κυρωτικών νόμων, είχα αναδείξει οκτώ σημεία —νομικά και πραγματολογικά— που θεωρούσα ιδιαίτερα κρίσιμα, προκειμένου η ελληνική κυβέρνηση να προβεί, εφόσον το θεωρούσε νομικά αναγκαίο και πολιτικά εφικτό, σε σχετικές δηλώσεις εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας.² Από τα σημεία αυτά τα περισσότερα αφορούσαν τη συμφωνία με την Αίγυπτο, εμμέσως όμως ή εξ αντιδιαστολής και τη συμφωνία με την Ιταλία. Όπως προκύπτει από τη συζήτηση και ιδίως από τις αγορεύσεις του πρωθυπουργού και του υπουργού Εξωτερικών, ορισμένα από τα σημεία αυτά —θα τα δούμε αναλυτικότερα αμέσως παρακάτω— απασχόλησαν την κυβέρνηση και έγιναν αντικείμενο κρίσιμων κατά το Διεθνές Δίκαιο δηλώσεων που έχουν περιληφτεί στα πρακτικά της Βουλής.

* Πρώην αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών, πρώην υπουργός Εθνικής Άμυνας· Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, Νομική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. Ε Βενιζέλος, *Οριοθέτηση Θαλασσιών Ζωνών και Ελληνοτουρκικές Σχέσεις* (Εκδ Παπαδόπουλος 2020) 219 επ, 242 επ, 265 επ.

2. *Ibid* 254 επ.

Η αβάσιμη ένσταση αντισυνταγματικότητας που προβλήθηκε

Στην πρώτη φάση της κοινοβουλευτικής συζήτησης τέθηκε, κατά το άρθρο 100 ΚανΒ, ζήτημα αντισυνταγματικότητας των κυρωτικών νομοσχεδίων από την Κοινοβουλευτική Ομάδα του κόμματος «Ελληνική Λύση», επειδή κατά την αντίληψη των ενιστάμενων παραβιάζονται το άρθρο 28 παρ. 3 του Συντάγματος και οι προϋποθέσεις που τίθενται εκεί, προκειμένου η χώρα να αποδεχτεί περιορισμούς στην άσκηση της εθνικής της κυριαρχίας. Η ένσταση αποκρούστηκε από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, την κυβέρνηση και όσα κόμματα της αντιπολίτευσης έλαβαν τον λόγο επί του θέματος (ΣΥΡΙΖΑ, ΚΙΝΑΛ, Μέρα 25), ενώ το ΚΚΕ αρνήθηκε καν να λάβει τον λόγο επί της αντισυνταγματικότητας. Είναι προφανές ότι τα κυρωτικά νομοσχεδία δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής της παρ. 3 του άρθρου 28 του Συντάγματος, καθώς με αυτά δεν γινόταν αποδεκτός περιορισμός στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας, αλλά μερική ενεργοποίηση του κυριαρχικού δικαιώματος στην ΑΟΖ. Τα σχέδια νόμου εισήχθησαν κατά την παρ. 1 του άρθρου 28 ως συνήθεις διεθνείς συμβάσεις που κυρώνονται με νόμο και από τη στιγμή που θα τεθούν σε ισχύ διεθνώς κατά τους όρους που προβλέπει η κάθε συμφωνία, αποκτούν στην εσωτερική έννομη τάξη σχετικά αυξημένη τυπική δύναμη, υπερισχύουν δηλαδή κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου. Για τον λόγο αυτό, δεν απαιτήθηκε υπερψήφιση των κυρωτικών νομοσχεδίων με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, όπως προβλέπει η παρ. 3 του άρθρου 28 του Συντάγματος.³ Τα νομοσχεδία υπερψηφίστηκαν με τη συνήθη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Το ίδιο είχε συμβεί και με τον κυρωτικό νόμο της σύμβασης του 1977 για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας (ν. 786/1978, ΦΕΚ Α΄ 101/21.6.1978). Στο προοίμιο του νόμου αυτού προβλέπεται ότι η σύμβαση «κυρούται και έχει ισχύν νόμου» κατά τη νομοτεχνική διατύπωση της εποχής. «Ισχύν νόμου» που υπερέχει όμως «πάσης άλλης αντιθέτου διατάξεως νόμου» κατά το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος. Είναι προφανές ότι δεν εφαρμόζεται εν προκειμένω ούτε το άρθρο 27 παρ. 1 του Συντάγματος για τη μεταβολή των ορίων της επικράτειας, γιατί ούτε η υφαλοκρηπίδα ούτε η ΑΟΖ αποτελούν «έδαφος» της χώρας και άρα η επ' αυτών των ζωνών άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων που προβλέπει η Διεθνής Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας (ΔΣΔΘ/UNCLOS) με την οριοθέτηση και των δύο ή της μιας από αυτές και την ανακήρυξη της ΑΟΖ, δεν συνιστά μεταβολή των ορίων της επικράτειας.⁴

Αξίζει να σημειωθεί ότι ούτε ο Ν 4011/2011 (ΦΕΚ Α΄ 179/22.8.2011), με το άρθρο 156 του οποίου ορίστηκαν τα απώτερα όρια της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ (αφ' ης ανακρηχτεί) με βάση τον κανόνα της ίσης απόστασης/μέσης γραμμής από τα εγγύτερα σημεία των γραμμών βάσης τόσο των ηπειρωτικών όσο και των νησιωτικών, ψηφίστηκε κατά το άρθρο 27 παρ. 1 του Συντάγματος, δηλαδή, με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία και πλειοψηφία.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χά-

3. Βλ. ενδεικτικά Ε Βενιζέλος, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου* (2η έκδ αναθ, Εκδ Αντ Ν Σάκκουλα 2008) 186 επ· Μ Σαρηνγιαννίδης, «Σχόλιο υπό το Άρθρο 28» σε Φ Σπυρόπουλος, Ξ Κοντιιάδης, Χ Ανθόπουλος, Γ Γεραπετρίτης (επιμ), *Σύνταγμα. Κατ' Άρθρο Ερμηνεία* (Εκδ Σάκκουλα 2017) 735 επ, ιδίως 764 επ.

4. Βλ. ενδεικτικά Μ Γαβουνέλη, «Σχόλιο υπό το Άρθρο 27» σε Φ Σπυρόπουλος κ α (επιμ) (2017) 728 επ.

γης (ΔΔΧ) η Ελληνική Δημοκρατία, κατά τη συζήτηση για την προσφυγή της κατά της Τουρκίας για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, επικαλέστηκε, προκειμένου να υποστηρίξει τη θεμελίωση της δικαιοδοσίας του ΔΔΧ επί διαφορών που δεν είναι εδαφικές, το γεγονός ότι η σύμβαση Ελλάδας-Ιταλίας του 1977 κυρώθηκε νομοθετικά σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 και δεν εφαρμόστηκε το άρθρο 27 παρ. 1 του Συντάγματος, ακριβώς γιατί η υφαλοκρηπίδα δεν συνιστά έδαφος του κράτους και η οριοθέτησή της δεν συνιστά μεταβολή των ορίων της επικράτειας.⁵

Έρχομαι τώρα στο περιεχόμενο των δυο συμφωνιών, στα σημεία που είχα θέσει και στον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση, δια του πρωθυπουργού και του υπουργού Εξωτερικών που με τις δηλώσεις τους δεσμεύουν διεθνώς τη χώρα, χειρίστηκε τα σχετικά θέματα κατά η συζήτηση των σχεδίων των κυρωτικών νόμων στη Βουλή.

Οι αρχές που διέπουν την οριοθέτηση

Ούτε στο προοίμιο ούτε στα άρθρα της συμφωνίας Ελλάδας-Αιγύπτου γίνεται αναφορά στις αρχές που διέπουν την οριοθέτηση και ιδίως στους κανόνες της ίσης απόστασης/μέσης γραμμής και της πλήρους επήρειας των νησιών. Περιλαμβάνεται μόνο γενική αναφορά αναγνώρισης της UNCLOS. Πρέπει να τονιστεί ως κρίσιμο συγκριτικό στοιχείο ότι στη Συμφωνία Κύπρου-Αιγύπτου του 2003 για την οριοθέτηση της ΑΟΖ γίνεται στο άρθρο 1 ρητή και πανηγυρική αναφορά στον κανόνα της ίσης απόστασης/μέσης γραμμής, με βάση τον οποίο συντελέστηκε η οριοθέτηση. Η δε Κύπρος ως νήσος-κράτος έχει πλήρη επήρεια, παρότι το μήκος των αιγυπτιακών ακτών είναι πολύ μεγαλύτερο. Οι εφαρμοζόμενοι στην πράξη κανόνες που διέπουν την ελληνοαιγυπτιακή Συμφωνία μπορούν να συναχθούν από τη γεωγραφική και γεωμετρική ανάλυση του αποτελέσματος της μερικής οριοθέτησης επί του χάρτου, ώστε να φανεί πώς χαραχτηκε η οριοθετική γραμμή και ποιος βαθμός επήρειας, ποιων νησιών και ποιων ακτών ελήφθη υπόψη.

Οι κανόνες που εξ αποτελέσματος εφαρμόστηκαν στη Συμφωνία Ελλάδας-Αιγύπτου έχουν προφανώς σημασία για τη συγκρότηση και την πειστικότητα των ελληνικών θέσεων σε μελλοντικές διαπραγματεύσεις ή σε μελλοντική δικαστική κρίση για την οριοθέτηση με άλλες χώρες στην ίδια περιοχή. Η ρητή αναφορά στους κανόνες αυτούς και η αιτιολόγηση του τρόπου εφαρμογής τους στη συγκεκριμένη διμερή συμφωνία, κατά τη συζήτηση του σχετικού κυρωτικού νόμου στη Βουλή, θα αποσαφηνίζει σημεία κρίσιμα για μελλοντικές οριοθετήσεις με άλλες χώρες, δηλαδή με την Τουρκία και τη Λιβύη.

Στη Συμφωνία με την Ιταλία δεν περιλαμβάνεται ειδική ρητή αναφορά στις αρχές και τους κανόνες που διέπουν την οριοθέτηση της ΑΟΖ κατά την UNCLOS, γίνεται όμως ρητή παραπομπή στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας με τη διμε-

5. Βλ. τη σχετική υπενθύμιση στην πρώτη έκδοση του βιβλίου των Κ Ιωάννου, Α Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας* (Εκδ Αντ Ν Σάκκουλα 1998) 98. Για την υπόθεση *Υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου ενόπιον του ΔΔΧ*, βλ. M Bettati, « L'affaire du plateau continental de la mer Égée devant la cour internationale de justice, demande en indication de mesures conservatoires, ordonnance du 11 septembre 1976 » (1976) 22 AFDI 99-115· M Bettati, « L'affaire du plateau continental de la mer Égée devant la cour internationale de justice-compétence » (arrêt du 19 décembre 1978) (1978) 24 AFDI 303-320.

ρή Συμφωνία του 1977, υπό το καθεστώς της Σύμβασης της Γενεύης του 1958. Η Συμφωνία του 1977 στο προοίμιό της αναφέρεται ρητά στον κανόνα της μέσης γραμμής, ανεξαρτήτως του τεχνικού τρόπου με τον οποίο ο κανόνας αυτός εφαρμόστηκε στο σώμα της Συμφωνίας.

Ο πρωθυπουργός και ο υπουργός Εξωτερικών κατά τη συζήτηση των κυρωτικών νόμων στη Βουλή αναφέρθηκαν πάντως κατ' επανάληψη στον κανόνα της ίσης απόστασης/μέσης γραμμής, στον κανόνα πως τα νησιά διαθέτουν όλες τις θαλάσσιες ζώνες και στην αρχή της πλήρους επήρειας των νησιών.

Οριοθέτηση της ΑΟΖ χωρίς οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας;

Η Συμφωνία Ελλάδας-Αιγύπτου έχει ως αντικείμενο τη μερική οριοθέτηση της ΑΟΖ χωρίς καμία αναφορά στην έννοια της υφαλοκρηπίδας που ισχύει ipso facto et ab initio, χωρίς να απαιτείται ανακήρυξη. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακριβώς για τον λόγο αυτό στις NAVTEX που εκδίδει η Ελλάδα (π.χ. στις 10.8.2020), ιδίως σε απάντηση της NAVTEX της Τουρκίας για την περιοχή των απώτερων ορίων της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ που αντιστοιχούν στην πλήρη επήρεια του νησιωτικού συγκροτήματος Καστελλόριζου, γίνεται επίκληση κυριαρχικών δικαιωμάτων στην υφαλοκρηπίδα και όχι στην ΑΟΖ.

Η έλλειψη κάθε αναφοράς στην υφαλοκρηπίδα, είχα σημειώσει πως θα ήταν χρήσιμο να δηλωθεί ότι οφείλεται στο γεγονός ότι σε θάλασσες όπως η Μεσόγειος η έκταση και τα όρια της υφαλοκρηπίδας ταυτίζονται με αυτά της ΑΟΖ, η δε υφαλοκρηπίδα, όπως σημειώθηκε, ισχύει ipso facto et ab initio. Ο πρωθυπουργός κατά τη συζήτηση των κυρωτικών νόμων έκανε ειδική αναφορά σε αυτήν τη σχέση των δυο ζωνών. Επιπλέον, όπως συμβαίνει και με τη Συμφωνία Κύπρου-Αιγύπτου που αφορά μόνο την οριοθέτηση ΑΟΖ, έτσι και στη Συμφωνία Ελλάδας-Αιγύπτου περιλαμβάνεται ρητή αναφορά σε θέματα που αφορούν λεκάνες υδρογονανθράκων, θέματα που εμπίπτουν στα δικαιώματα του παράκτιου κράτους επί της ΑΟΖ του σύμφωνα με το άρθρο 56 ΔΣΔΘ.

Η οριοθέτηση της ΑΟΖ τμηματικά και η ανακήρυξη μετά την οριοθέτησή της

Η ανακήρυξη της ΑΟΖ της Ελληνικής Δημοκρατίας στην οριοθετημένη με τη Συμφωνία Ελλάδας-Αιγύπτου περιοχή γίνεται απευθείας με το άρθρο δεύτερο του κυρωτικού νόμου. Εφαρμόζεται συνεπώς η πρακτική της τμηματικής ανακήρυξης της ΑΟΖ σε περιοχές όπου ήδη υπάρχει οριοθέτηση. Πρακτική που ακολουθείται και στην περίπτωση της Συμφωνίας με την Ιταλία, όπου και πάλι προηγείται η οριοθέτηση και ακολουθεί η ανακήρυξη με μια όμως λεπτή διαφορά: Αυτή συνδέεται και με προϋποθέσεις προβλεπόμενες στην κοινή πολιτική δήλωση που έγινε ταυτόχρονα με την υπογραφή της συμφωνίας.⁶ Οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν την προσαρμογή των ορίων των οικοπέδων [blocks], που η Ελλάδα έχει χωροθετήσει

6. Η υπογραφή της οποίας ανακοινώθηκε στις 8.6.2020, χωρίς να δοθεί —εξ όσων γνωρίζω— στη δημοσιότητα το πλήρες κείμενό της. Αναφέρθηκε ως ένα από τα βασικά της σημεία η συστράτευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

στο Ιόνιο για έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων. Προφανώς για τον λόγο αυτό, ενώ η τμηματική ανακήρυξη της ΑΟΖ στην περιοχή που οριοθετήθηκε με την Αίγυπτο, γίνεται απευθείας με τον κυρωτικό νόμο, η ανακήρυξη της ΑΟΖ στην περιοχή που οριοθετήθηκε με την Ιταλία και ταυτίζεται με την οριοθετημένη από το 1977 υφαλοκρηπίδα δεν γίνεται απευθείας με τον κυρωτικό νόμο, αλλά θα γίνει με Προεδρικό Διάταγμα που θα εκδοθεί μετά τη θέση σε ισχύ της συμφωνίας, δηλαδή μετά την επικύρωσή της κατά τους όρους του Διεθνούς Δικαίου.

Είχα σημειώσει ότι θα ήταν χρήσιμο να αποσαφηνιστεί ρητά ότι η Ελλάδα ακολουθεί την πρακτική αυτή, που και στις δυο παραλλαγές της (μία με την Αίγυπτο και μία με την Ιταλία) θεωρεί ότι εναρμονίζεται με τις ρυθμίσεις της UNCLOS. Τέτοια ρητή δήλωση δεν έγινε. Αλλά αυτή καθαυτή η ταυτόχρονη συζήτηση και ψήφιση των δυο κυρωτικών νόμων μπορεί εύλογα να θεωρηθεί ότι σημαίνει πως —σύμφωνα με την επίσημη αντίληψη της Ελληνικής Δημοκρατίας— και οι δυο επιλογές είναι εξίσου θεμιτές κατά το Δίκαιο της Θάλασσας.

Η διαφοροποίηση στην έκταση των χωρικών υδάτων των αντισυμβαλλόμενων μερών και η επέκταση των χωρικών υδάτων μετά την οριοθέτηση της ΑΟΖ

Η Συμφωνία με την Αίγυπτο συνήφθη —ενώ αυτή έχει χωρικά ύδατα 12 και η Ελλάδα 6 ν.μ.— χωρίς να περιλαμβάνει ρητή πρόβλεψη ότι η Ελλάδα μπορεί να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα. Βεβαίως η επέκταση των χωρικών υδάτων μέχρι τα 12 ν.μ. συνιστά άσκηση κυριαρχίας και δεν εξαρτάται από τη συναίνεση άλλου κράτους. Αυτό παρότι αυτονόητο, είχα σημειώσει ότι καλό θα ήταν να δηλωθεί, ιδίως όταν σχεδόν όλες οι άλλες χώρες στη Μεσόγειο —όχι η Τουρκία— έχουν χωρικά ύδατα 12 ν.μ. Είναι πλέον παράδοξο στη Μεσόγειο η Ελλάδα και η Τουρκία (μέχρι τον κόλπο της Αττάλειας) να παραμένουν στα 6 ν.μ., όταν οι άλλες γειτονικές προς την Ελλάδα χώρες βρίσκονται με χωρικά ύδατα 12 ν.μ.

Η δήλωση που είχα προτείνει να γίνει ήταν επιπλέον χρήσιμη, γιατί υποστηρίζεται⁷ η άποψη ότι μετά την οριοθέτηση της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας δεν μπορεί να επεκταθούν τα χωρικά ύδατα αντισυμβαλλόμενης χώρας. Δεν συμφωνώ με την άποψη αυτή, αλλά δεν μπορεί να την αγνοήσουμε.

Πράγματι κατά τη συζήτηση στη Βουλή ο πρωθυπουργός εξήγγειλε ότι η Ελλάδα θα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα «προς Δυσμάς», στο Ιόνιο πέλαγος και τα Ιόνια νησιά μέχρι το ακρωτήριο Ταίναρο. Ο δε υπουργός Εξωτερικών δήλωσε ότι η επέκταση «προς Δυσμάς» δεν εμπεριέχει αντιδιαστολή σε σχέση με το Αιγαίο, καθώς η Ελλάδα διατηρεί ενεργό το «αναφαίρετο» δικαίωμα επέκτασης των χωρικών υδάτων «παντού, και στο Ιόνιο και στο Λιβυκό και στο Αιγαίο και νότια Κρήτης».

7. Και από τον Χρήστο Ροζάκη, «Είναι η Χάγη Μια Διέξοδος ή Μια Ουτοπία;» Καθημερινή (24 Φεβρουαρίου 2020) («Και σύμφωνα με τη νομολογία, το κράτος δεν έχει δικαίωμα επέκτασης μετά την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας\ΑΟΖ»). Η ελληνική πρακτική, με τη συμφωνία των αντισυμβαλλόμενων κρατών, είναι τώρα η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων μετά την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ με την Ιταλία. Θα ακολουθήσει, σύμφωνα με τα δηλωθέντα στη Βουλή από τον υπουργό Εξωτερικών κατά τη συζήτηση του κυρωτικού νόμου, επέκταση των χωρικών υδάτων και νότια Κρήτης, στην περιοχή στην οποία οριοθετήθηκε η ΑΟΖ με την Αίγυπτο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ταυτόχρονα κυρωθείσα Συμφωνία Ελλάδας-Ιταλίας για την «οριοθέτηση των θαλασσίων ζωνών στις οποίες οι δυο χώρες ασκούν κυριαρχικά δικαιώματα ή δικαιοδοσία», πρακτικά δηλαδή της ΑΟΖ, συνοδεύεται από κοινή πρόταση των δυο χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για τροποποίηση του αλιευτικού κανονισμού της ΕΕ. Στην κοινή αυτή πρόταση περιλαμβάνεται η πρόβλεψη για επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ., αναγνωριζομένων των παραδοσιακών ιταλικών αλιευτικών δικαιωμάτων για ορισμένα είδη εντός των ελληνικών χωρικών υδάτων. Στην κοινή αυτή πρόταση αναφέρθηκε ο υπουργός Εξωτερικών κατά τη συζήτηση στη Βουλή, θεωρώντας ότι η αποδοχή της από την ΕΕ συνιστά αναγνώριση εκ μέρους της του δικαιώματος επέκτασης των χωρικών υδάτων που έχει η χώρα μας.

Η δυνατότητα επέκτασης της μερικής οριοθέτησης ΑΟΖ με την Αίγυπτο

Κατά το άρθρο 1(α) της Συμφωνίας Ελλάδας-Αιγύπτου για μερική οριοθέτηση της ΑΟΖ προβλέπεται ότι: «Η ολοκλήρωση της οριοθέτησης θα λάβει χώρα, όπου αρμόζει, μέσω διαβουλεύσεων μεταξύ των δύο Μερών πέραν του σημείου (Α) και του σημείου (Ε), σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο». Στο άρθρο 1(δ) όμως προβλέπεται ότι οι γεωγραφικές συντεταγμένες του σημείου Ε με προέκταση προς τα δυτικά ή του σημείου Α με προέκταση προς τα ανατολικά μπορεί να αναθεωρηθούν με συμφωνία Ελλάδας-Αιγύπτου, σε περίπτωση οριοθέτησης με «αλλά ενδιαφερόμενα γειτονικά κράτη». Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι μπορεί να διαμορφωθούν «τριεθνή» σημεία προς τα δυτικά με τη Λιβύη και προς τα ανατολικά με την Τουρκία, αν η Ελλάδα ή η Αίγυπτος προβούν σε παρόμοια οριοθέτηση. Αυτό μπορεί να αφορά και την Κύπρο, αν δεν ληφτεί καθόλου υπόψη η επήρεια των τουρκικών ηπειρωτικών ακτών και ληφτεί αντιθέτως υπόψη πλήρης επήρεια της Στρογγύλης. Συνεπώς η πρόβλεψη του άρθρου 1(α) για τη δυνατότητα ολοκλήρωσης της μερικής ελληνοαιγυπτιακής οριοθέτησης είναι γενική και παραπέμπει σε απροσδιόριστο μελλοντικό σημείο, ενώ η συγκεκριμένη πρόβλεψη του άρθρου 1(δ) μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι οι τουρκικοί ισχυρισμοί ανατολικά του 28ου μεσημβρινού λαμβάνονται υπόψη, γι' αυτό ίσως η απάντηση της Αιγύπτου στην τουρκική αντίδραση ήταν: «περιμένετε να δείτε το κείμενο της Συμφωνίας».

Είχα σημειώσει ότι ήταν αναγκαίο και κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση να αποσαφηνιστεί ότι η Ελλάδα διατηρεί ενεργά τα υπό οριοθέτηση κυριαρχικά δικαιώματά της και ανατολικά του 28ου (ακριβέστερα του 27ου και 59') μεσημβρινού στο πλαίσιο βεβαίως της UNCLOS και της σχετικής διεθνούς νομολογίας. Η δήλωση αυτή έγινε από τον πρωθυπουργό και από τον υπουργό Εξωτερικών. Ο πρωθυπουργός επέμενε μάλιστα ιδιαίτέρως στην πρόβλεψη της Συμφωνίας για τη δυνατότητα επέκτασης της οριοθέτησης ανατολικά του 27ου και 59' και δυτικά του 26ου μεσημβρινού.

Η πιθανότητα οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ Αιγύπτου και Τουρκίας Ανατολικά του 28ου μεσημβρινού

Ο συνδυασμός του μόλις αναφερθέντος άρθρου 1(δ) με το άρθρο 1(ε) μπορεί να αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο η Αίγυπτος και η Τουρκία να οριοθετήσουν μεταξύ

τους ανατολικά του 28ου μεσημβρινού (όπου και το συγκρότημα Καστελλόριζου), με μόνη υποχρέωση της Αίγυπτου να ενημερώσει την Ελλάδα και να διαβουλευτεί με αυτή. Χωρίς όμως να είναι αναγκαία η συμφωνία της Ελλάδας, εφόσον δεν θα μεταβληθούν οι γεωγραφικές συντεταγμένες του σημείου (Α). Θα ήταν συνεπώς χρήσιμο να μεταφερθούν στην κοινοβουλευτική συζήτηση τυχόν δεσμεύσεις που ανέλαβε η Αίγυπτος έναντι της Ελλάδας ή τυχόν συναντίληψη για τη συμπεριφορά της στο θέμα αυτό. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι ούτως ή άλλως ισχύουν οι δεσμεύσεις που απορρέουν από το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας, στον σεβασμό του οποίου έδειξε ότι παραμένει σταθερή η Αίγυπτος.

Η απουσία στη Συμφωνία με την Αίγυπτο πρόβλεψης για προσφυγή στη διεθνή δικαιοσύνη

Η ελληνοαιγυπτιακή Συμφωνία προβλέπει στο άρθρο 3 ότι κάθε διαφορά ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή της θα επιλύεται «μέσω της διπλωματικής οδού σε πνεύμα κατανόησης και συνεργασίας». Δεν περιέχει συνεπώς ρήτρα προσφυγής ούτε σε διαιτησία ούτε στο ΔΔΧ. Αντιθέτως η επίσης κυρωθείσα ελληνοϊταλική συμφωνία προβλέπει (κατά το πρότυπο της διμερούς Συμφωνίας του 1977) στο άρθρο 4 ότι αν οι διπλωματικές προσπάθειες δεν ευδοκιμήσουν μετά από τέσσερις μήνες, θεμελιώνεται δικαιοδοσία του ΔΔΧ, εκτός και αν τα μέρη συμφωνήσουν από κοινού την προσφυγή σε άλλο όργανο. Επίσης η συμφωνία Κύπρου-Αιγύπτου του 2003 προβλέπει τελικά προσφυγή σε διαιτησία.

Η «κατανόηση και η συνεργασία» μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου έχει ιστορικό βάθος και προοπτική, αυτό όμως ισχύει προφανώς και μεταξύ δύο κρατών μελών της ΕΕ, όπως η Ελλάδα και η Ιταλία που πρόβλεψαν ρήτρα δικαιοδοσίας του ΔΔΧ. Θα ήταν συνεπώς χρήσιμο να αποσαφηνιστεί τι θα συμβεί αν είναι ατελέσφορες για μακρύ χρόνο οι διπλωματικές διαβουλεύσεις σε περίπτωση διαφωνίας ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή της ελληνοαιγυπτιακής Συμφωνίας. Ενόψει μάλιστα του γεγονότος ότι η Ελλάδα αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην προσφυγή στο ΔΔΧ, όταν δεν επιτυγχάνεται συμφωνία οριοθέτησης. Βεβαίως εδώ πρόκειται για διαφορά περί την ερμηνεία και εφαρμογή της Συμφωνίας και όχι για την οριοθέτηση καθαυτή, αλλά αυτήν την περίπτωση ρυθμίζουν και οι συμφωνίες Κύπρου-Αιγύπτου και Ελλάδας-Ιταλίας που προαναφέρθηκαν.

Ο υπουργός Εξωτερικών δήλωσε κατά τη συζήτηση στη Βουλή ότι ήταν σκόπιμη και нθελημένη η απουσία στη Συμφωνία με την Αίγυπτο πρόβλεψης για προσφυγή στη διεθνή δικαιοσύνη, προσέγγιση που πάντως δεν εναρμονίζεται με τις προβλέψεις των άλλων συμφωνιών που μόλις αναφέρθηκαν, καθώς και με τη σταθερή αναφορά της Ελλάδας στην προσφυγή στο ΔΔΧ σε σχέση με την Τουρκία.

Οι δεσμεύσεις από τη Συμφωνία του 1977 με την Ιταλία για οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας

Επαναφέρω, τέλος, τη σκέψη που διατύπωσα⁸ για τη συμφωνία Ελλάδας-Ιταλίας, ότι θα ήταν ενδεχομένως σκόπιμο να δηλωθεί στη φάση της κύρωσης ότι η Ελλά-

8. Ε Βενιζέλος, «Οριοθετήσεις» *Καθημερινή* (14 Ιουνίου 2020)· Βενιζέλος (2020) 219 επ.

δα αποδέχτηκε για την οριοθέτηση της ΑΟΖ την οριογραμμή της συμφωνίας του 1977 για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, ανεξαρτήτως των προβλέψεων της μεταγενέστερης (ισχύουσας μετά το 1994) Διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, όπως αυτή ερμηνεύεται από τη διεθνή νομολογία, για τα κριτήρια της οριοθέτησης, γιατί σέβεται την αρχή *pacta sunt servanda* μεταξύ μάλιστα χωρών φίλων και εταίρων στην ΕΕ. Αυτό πάντως προκύπτει ούτως ή άλλως εφόσον η Συμφωνία του 2020 παραπέμπει στο προοίμιό της στη Συμφωνία του 1977 και καθιστά ουσιαστικά την αποδοχή της οριοθετικής γραμμής του 1977 δικαιοπρακτικό θεμέλιο της Συμφωνίας του 2020 εντός του πλαισίου της UNCLOS.

Τελική παρατήρηση

Οι δυο συμφωνίες του 2020 για την οριοθέτηση της ΑΟΖ συνιστούν σημαντική εξέλιξη προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των προβλέψεων του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας στον ευαίσθητο και περίπλοκο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Οι εξελίξεις στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής δεν είναι εργαστηριακές και δεν βρίσκονται συνήθως σε απόλυτη αρμονία με το δόγμα και τις τυπολογίες της νομικής θεωρίας. Ας ελπίσουμε ότι οι συμφωνίες αυτές θα διαμορφώσουν, μαζί με άλλες κρίσιμες παραμέτρους, ένα περιβάλλον που θα συμβάλλει στην επίτευξη μιας αντίστοιχης συμφωνίας με την Τουρκία. Βεβαίως ο συνεχής πολιτικός και νομικός αναστοχασμός γύρω από τις στρατηγικές επιλογές, τους χειρισμούς και τα κείμενα, ιδίως τα νομικώς δεσμευτικά, επιτρέπει να προωθούμε αποτελεσματικότερα τους στόχους μας που αφορούν αφενός μεν την προστασία της εθνικής κυριαρχίας και των κυριαρχικών δικαιωμάτων, αφετέρου δε τη διαφύλαξη της ειρήνης, της σταθερότητας και της αναπτυξιακής προοπτικής στην περιοχή.